

**KONFEDERATSIYA TUSHUNCHASI VA UNING ILK O'RTA
ASR SO'G'D DAVLATCHILIGIDA AKS ETISHI**

Umedov Xurshidbek Jamshid o'g'li

Buxoro davlat universiteti

Tarix va yuridik fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar

Shodiyeva Shahlo Soliyevna

Tarix fanlari b'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Buxoro davlat universiteti

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada konfederatsiya atamasi, uning ko'rinishlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek ilk o'rta arslarda O'rta Osiyoda mavjud bo'lgan So'g'd davlati va uning konfederatsiyaga aylanishi, uning tarkibida mavjud davlatlar va ularning faoliyati bilan bog'liq faktlar tarixiy manba va adabiyotlar yordamida dalillangan.*

***Kalit so'zlar:** Konfederatsiya, Qang' davlati, Xioniylar, Eftaliylar, Turk xoqonligi.*

***Аннотация.** В данной статье представлена информация о термине конфедерация и его проявлениях. Также с помощью исторических источников и литературы доказываются факты, связанные с Согдийским государством, существовавшим в Средней Азии в раннем средневековье, и его преобразованием в конфедерацию, государствами и их деятельностью в его составе.*

***Ключевые слова:** Конфедерация, государство Канг, хиониты, эфталиты, Тюркское ханство.*

***Summary.** This article provides information about the term confederation and its manifestations. Also, with the help of historical sources and literature,*

facts related to the Sogdian state, which existed in Central Asia in the early Middle Ages, and its transformation into a confederation, states and their activities within it are proven.

Key words: *Confederation, Kang state, Chionites, Hephthalites, Turkic Khanate.*

Kirish. Kishilik jamiyatidagi muhim masalalardan biri bu davlat va uning turli xil shakllarining vujudga kelishi masalasi hisoblanadi. Davlat tiplari ilk ko‘rinishlaridan biri bu davlatning “konfederatsiya” shakli bo‘lib, bugungi kunda “konfederatsiya” tushunchasiga tadqiqotlarda quyidagicha ta’rif berilgan. Ularga ko‘ra, “konfederatsiya” (lotincha confederatio – birlashish, ittifoq) davlatlar ittifoqi bo‘lib, u yangi davlatning vujudga kelishiga olib kelmaydi. “Konfederatsiya” nisbatan kam tarqalgan davlat tuzulishi shakli hisoblanib, uni tashkil etuvchi davlatlar o‘z mustaqilligini saqlab qoladi, o‘z hokimiyati, boshqaruv organlariga ega bo‘ladi, o‘z faoliyatini muvofiqlashtirish uchun konfederatsiyaga a’zo davlatlar ma’lum shartlarga rioya qilishadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Tanlangan mavzu doirasida bir nechta tarixiy manba va adabiyotlar tahlilga tortilgan. Mavzuni yoritishda diskurs tahlil, davriy-xronologik izchillik, komporativ yondashuv kabi metodlardan foydalanilgan.

Muhokama va natijalar. Konfederatsiyaga ba’zan davlatlarning federatsiyaga birlashish sari tutgan yo‘lidagi oraliq bo‘g‘in deb ham qaraladi. Huquqiy jihatdan konfederatsiya a’zolarini birlashtiruvchi bir qator qoida meyorlari va xususiyatlari mavjud¹. Ular avvalambor quyidagilarda namoyon bo‘ladi: ma’lum bir g‘oya atrofida birlashish; uning yagona hududga ega bo‘lmasligi, ya’ni, konfederatsiya hududi mazkur ittifoq tarkibiga kiruvchi davlatlarning hududidan tashkil topadi (konfederatsiya a’zolari xohlagan vaqtda konfederatsiyadan chiqishi mumkin); konfederatsiyada faqat yagona maqsadlarni

---

¹В. ВАСИЛЬЕВА, "ИСТОРИЯ И ДРЕВНОСТИВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ СРЕДНЕЙ АЗИИ, ОТ X ДО XII ВЪКА, СЪ ПРИЛОЖЕНИЕМЪ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКИХЪ ИЗ ЧЖУРУЖЕНАХ И МОНГОЛО-ТАТАРАХЪ" САНКТ-ПЕТЕРБУРГЪВ типографія Императорской Академіи 1857.

amalga oshirishga ko'maklashuvchi muvofiqlashtiruvchi organlar shakllantirilishi mumkin; unda yagona fuqarolik mavjud emas, faqatgina konfederatsiya hududida shaxs maqomining bir-biriga yaqinligini ta'minlab beruvchi normalar o'rnatilishi mumkin federatsiyadan farqli ravishda konfederativ shakldagi davlatda hokimiyat organlarining bo'linishi kuzatilmaydi, unda faqat yagona maqsadlarni amalga oshirishga ko'maklashuvchi muvofiqlashtiruvchi organlar shakllantirilishi mumkinturli davlat boshqaruv shakllaridan farqli o'laroq konfederatsiyaga birlashgan ma'muriy birliklarning har biri o'z armiyasiga ega bo'lishi va ular umumiy qo'mondonlik asosida birlashtirilishi mumkin; bundan tashqari federatsiyada – yagona pul tizimi mavjud bo'lib, konfederatsiyaga kiruvchi har bir davlatda o'z puli hamda ushbu pul tizimlari bu holatda bir-biriga yaqinlashtirilishi mumkin; federativ tuzulishdagi davlatda yagona markazdan boshqarish mavjud bo'lib, konfederatsiyada esa muvofiqlashtirish bo'lishi mumkin, lekin bu holat konfederatsiya a'zolarining ixtiyoriy tan olishi orqalidir. Konfederativ boshqaruv shakli qadim tarixiy ildizlarga ega.

Konfederativ boshqaruvga asoslangan davlatlar Yevropada, xususan, Shveysariyada 1291- yilda vujudga kelgan bo'lsa-da, mazkur davlat boshqaruv tipining ilk alomatlari Markaziy Osiyoda mil.avv. V-IV asrlardan boshlangan dastlabki ko'chmanchi asosdagi davlatlarda qabila ittifoqi ko'rinishida, milod boshlarida Markaziy O'zbekistonning tarixiy-madaniy vohasi Sug'dda voha hukmdorliklarining ittifoqida namoyon bo'ladi². Bugungi O'zbekiston hududida tarixda mavjud davlatlarni o'z xususiyatlariga ko'ra bir necha tiplarga bo'lish mumkin.

Ularning ba'zilar o'troq va ko'chmanchi madaniyatlar birlashuvi natijasida vujudga kelgan bo'lsa (masalan, Qang' davlati), ba'zilar bu hududda mavjud davlatlarni bevosita bosib olib, bo'ysundirish asnosida o'z davlatlari boshqaruvini joriy etishga harakat qilishgan (masalan, Ahamoniylar davlati). Shuningdek,

---

² Ртвеладзе Э. В. Нумизматические материалы к истории раннесредневекового Чача // Общественные науки Узбекистана. – Ташкент, 1982

simbioz natijasida vujudga kelgan va hozirgi kunga qadartadqiqotchilar tomonidan davlat boshqaruv tuzumi kam o'rganilgan davlat tuzilmalari ham mavjud bo'lib, mazkur davlatlar sirasiga asli Markaziy Osiyodan Sharqiy Turkistonga borib joylashgan hamda xunnlarning hujumlari natijasida yana o'z ona yurtlariga qaytgan Chjaovular dominantligida Samarqand markazli Sug'd konfederativ davlatini ham misol qilish mumkin. Manbalarda nafaqat Samarqand, balki Xorazm va Buxoro hukmdorlarining chjaovulardan ekanligi keltiriladi.

Bundan tashqari, noiblik asosidagi mutlaq monarxiya tipidagi davlatlar ham Markaziy Osiyoda hukm surgan. Shunday davlatlardan biri mil.avv. III asr o'rtalaridan mil. avv. II asr o'rtalariga mavjud YunonBaqtriya davlatidir. Mazkur davlat tarkibidagi ma'muriy birliklarning boshqaruv shakli cheklangan monarxiya tipiga daxldor bo'lib, ularning hukmdorlari o'z nomidan tangalar zarb ettirishgan. Qang' davlati Yunon-Baqtriya davlatidan so'ng tarix sahnasiga chiqqan. Dastlabki Qang' hukmdorlarining tanga zarbi xususida ma'lumotlar kam. Qang'ning ilk davrida Yunon-Baqtriya hukmdorlariga taqlidan tangalar zarb qilingan va ichki bozorda ishlatilgan. Qang' davlati tarkibidagi ma'muriy birliklar uchun umumqang' tanga zarbi bo'lmagan³. Har bir ma'muriy birlik o'z tanga zarbiga ega bo'lgan. Jumladan, Buxoro atrofi hukmdorlari o'z unvonlari va ismlari yozilgan Yevtidem tangalariga taqlidan tanga zarb ettirishgan bo'lsa, Markaziy Sug'd – Samarqandda Girkod tangalariga taqlid qilingan sug'diy hukmdorlar tangalari bosilgan.

Sug'dda tanga zarbi nafaqat Qang' davlati mavjudligi davrida, balki Xioniylar, Eftaliylar hamda Turk xoqonlari davrida ham davom etdi. Sug'd tarkibidagi ma'muriy birliklarning har birida mustaqil tanga zarbi mavjudligi masalasi uning konfederativ boshqaruv tizimi bilan bog'liq bo'lgan. Markaz bilan nisbiy bog'liqlikda mavjud bo'lgan holda faoliyat yuritgan, o'ziga xos noyob boshqaruv shakliga ega bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari tarixida salmoqli o'ringa ega, ilk o'rta asrlarda o'z taraqqiyotining yuqori cho'qqisiga chiqqan Sug'd

---

³ Эдвард Ртвеладзе "АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСКИЙ в Бактрии и СогдианеИсторико-географические очерки"Ташкент 2002

(Zarafshon vohasi va Qashqadaryo vodiysi) tarixiy-madaniy o'lkasi boshqaruvi uchun ham konfederativ shakl xos bo'lgan.

Bu haqda bir qator yozma (xitoy yilnomalari, Mug' tog'i sug'diy hujjatlari, arab tilli manbalar, arman manbalari) va numizmatik hamda arxeologik manbalar bizgacha yetib kelgan bo'lsa-da, Sug'ddagi konfederativ asosdagi boshqaruv shakli va uning xususiyatlari tadqiqotchilar nazaridan chetda qolgan. O'z davrida Sug'dning konfederativ asosda boshqarilganligi doir ilk ishoralar eronshunos olim V.B. Xenning izlanishlarida keltiriladi. B. Gafurov o'z tadqiqotida Sug'dning konfederativ asosda boshqarilganligiga e'tibor qaratgan. Lekin uning shakllanishi va ichki xususiyatlarini yoritmagan. Tadqiqotchi izlanishida Sug'dda konfederatsiya mavjudligi hech qanday izohsiz keltiriladi. E.V. Rtveldadze ham davlatchilik va davlat tuzilmalari borasidagi fikrlarida "konfederatsiya" tipidagi davlat davlatchilikning cheklangan monarxiya tipiga daxldor deb keltiradi. Konfederatsiya o'z tanga zarbiga ega bir necha mustaqil ma'muriy birliklardan iborat ittifoqni anglatishini va bunga misol tariqasida Qang' davlati va Yuejchilar ittifoqini keltiradi. Shuningdek, olim mustaqil tanga zarbini konfederatsiyaning asosi deb hisoblaydi⁴.

Bevosita Sug'd tarixi yuzasidan izlanishlar olib borgan V.A. Livshis, M. Is'hoqov, A. Otaxo'jayev, G'. Boboyorov, Sh. Shoyoqubov kabi tadqiqotchilar ham "Sug'd konfederatsiyasi" iborasini ishlatishadi. Muammoga doir umumiy ishlarda ham Sug'dning ittifoq yoki konfederatsiya ekanligi keltiriladi. Lekin yuqorida keltirilgan olimlarning ishlarida Sug'd tarixiga nima uchun konfederativ asosda qarash kerakligi masalasi ochiq qolgan. Ta'kidlash lozimki, konfederativ boshqaruv shaklining Sug'ddagi holati o'z xususiyatlariga ko'ra, bugungi kundagi konfederatsiya tipidagi davlat boshqaruvidan ba'zi jihatlari bilan farq qilishiga ko'ra ajralib tursa-da mazkur mintaqadagi boshqaruv shakli davlatchilikning konfederatsiya tipiga aloqador deyishga yetarlicha asos bor.

---

⁴ Ртвеладзе Э. В. Нумизматические материалы к истории раннесредневекового Чача // Общественные науки Узбекистана. – Ташкент, 1982

Bu quyidagilarda namoyon bo‘ladi: birinchidan, konfederatsiyaga birlashgan ma’muriy birliklarning shartlaridan biri avvalambor yagona maqsad yo‘lida birlashish hisoblanadi. Bu haqda xitoy yilnomasi “Bey shi”da quyidagi ma’lumot keltiriladi: “Sug‘d markazi Samarqand hukmdorlari qarorgohida ajdodlar ibodatxonasi bor, ular yilning oltinchi oyida qurbonlik qilishadi. Boshqa hukmdorlar qurbonlik keltirishda yordam berishadi. Budda diniga sig‘inishadi. Xu (ya’ni, sug‘diy) yozuvidan foydalanishadi”. Mazkur ma’lumot Sug‘dda konfederatsiyaga birlashishning bosh omillaridan biri ittifoqqa birlashgan hukmdorlarning yagona xonadonga mansubligi va o‘z ajdodlari ruhiga qurbonlik qilishlari bilan asoslanadi. Ayni manbada keltirilgan “... Xe (Kushoniya) va Mi (Maymurg‘) hukmdorlarining kelib chiqishi Chjaovu sulolasidan ekanligi va ularning urug‘i Kan (Samarqand)ga borib taqalishi” haqidagi ma’lumot konfederatsiyaga birlashgan hukmdorlarniasosan qarindoshlik rishtalari bog‘lab turganligi ko‘rsatadi⁵. Sug‘dda konfederatsiyaga birlashishning bosh sharti bu qarindoshlikni ko‘rsatish maqsadida ajdodlar ruhiga qurbonlik keltirish hisoblangan.

Ikkinchidan, konfederatsiya hududining doimo bir xil turmaganligi borasidagi fikrlar ham Sug‘d misolida ko‘zga yaqqol tashlanadi. Xitoy yilnomalarida keltirilganidek, Sug‘d konfederatsiyasi dastlab markaz Samarqand va uning atrofi hududlarini birlashtirgan bo‘lsa, keyinchalik uning tarkibi Kesh, Panch va Fay kabi ma’muriy birliklar bilan yanada kuchaygan. Arab tarixchi-sayyohlarining Sug‘d hududlari to‘g‘risida keltirgan ma’lumotlarining turli tumanligi ham mazkur konfederatsiyaning ba’zan kengayganligidan va ba’zan torayganligidandir. Arab tarixchi-sayyohlaridan farqli ravishda xitoy yilnomalarida Sug‘dning markazi bo‘lgan Kan (Samarqand)ga bo‘ysinuvchi hududlar qatoriga Mu (Marv?) Unaxe (Chorjo‘y)ni ham kiritishganligi tadqiqotlar keltiriladi.

---

⁵ Yoshida Y. Turkish rule of Sogdians as reflected on coins: Some new readings of the legends of coins belonging to the Shinji Hirano Collection

Xulosa. Markaziy Osiyo tarixida muhim o‘rin egallagan Sug‘d tarixiy-madaniy o‘lkasi o‘zining geografik joylashuv, iqtisodiy salohiyatiga tayangan holda uni bo‘ysundirishga harakat qilgan saltanatlar tarkibida o‘z ichki mustaqilligini saqlab qolishga harakat qilgan. Mazkur holat Sug‘dning ma‘muriy birliklarini konfederatsiyaga birlashishiga olib kelgan. Buning natijasida esa Sug‘dda konfederatsiyaning ichki komponent qismlari shakllangan. Buni Sug‘d hukmdorliklaridagi tanga zarbi, har bir hukmdorlikning o‘z qo‘shiniga ega bo‘lganligi, konfederatsiya hukmdorlarining yagona xonadonga mansubligi, davlat boshqaruvidagi hokimiyat organlarining bo‘linmaganligi, mustaqil tashqi siyosat olib borganliklari kabi misollar tasdiqlaydi. Bugungi kundagi “konfederatsiya” tushunchasi mutlaq mustaqillikka asoslangan ixtiyoriy ravishdagi manfaatlar birligini bildiradi

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. В. Васильева, "история и древности восточной части среднен азы, отъ Х до ХІІ века, с приложением перевода китайских из чжуруженах и монголо-татарах" санктпетербург типография императорской академин М. 1857.
2. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху мангольского нашествия. М., Наука, Т.І, 1963.
3. Soliyevna, S. S. (2024). SO‘G‘D KONFEDERATSIYASINING SHAKLLANISH JARAYONI. Лучшие интеллектуальные исследования, 20(4), 174-180.
4. Ртвеладзе Э. В. Нумизматические материалы к истории раннесредневекового Чача // Общественные науки Узбекистана. – Ташкент, 1982
5. Shodiyeva, S. (2022). “ЁШ ТУРКЛАР” ИНҚИЛОБИДАН СЎНГ БУХОРОДА УСМОНИЙЛАР ТАЪСИРИНИНГ ОШИБ БОРИШИДА МАТБУОТ НАШРЛАРИНИНГ ЎРНИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 26(26).

6. Эдвард Ртвеладзе "АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСКИЙ в Бактрии и Согдиане Историко- географические очерки" Ташкент 2002
7. Shodiyeva, S. (2022). БУХОРО АМИРЛИГИДА ТУРК ЭМИССАРЛАРИ ФАОЛИЯТИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 26(26).
8. Yoshida Y. Turkish rule of Sogdians as reflected on coins: Some new readings of the legends of coins belonging to the Shinji Hirano Collection